

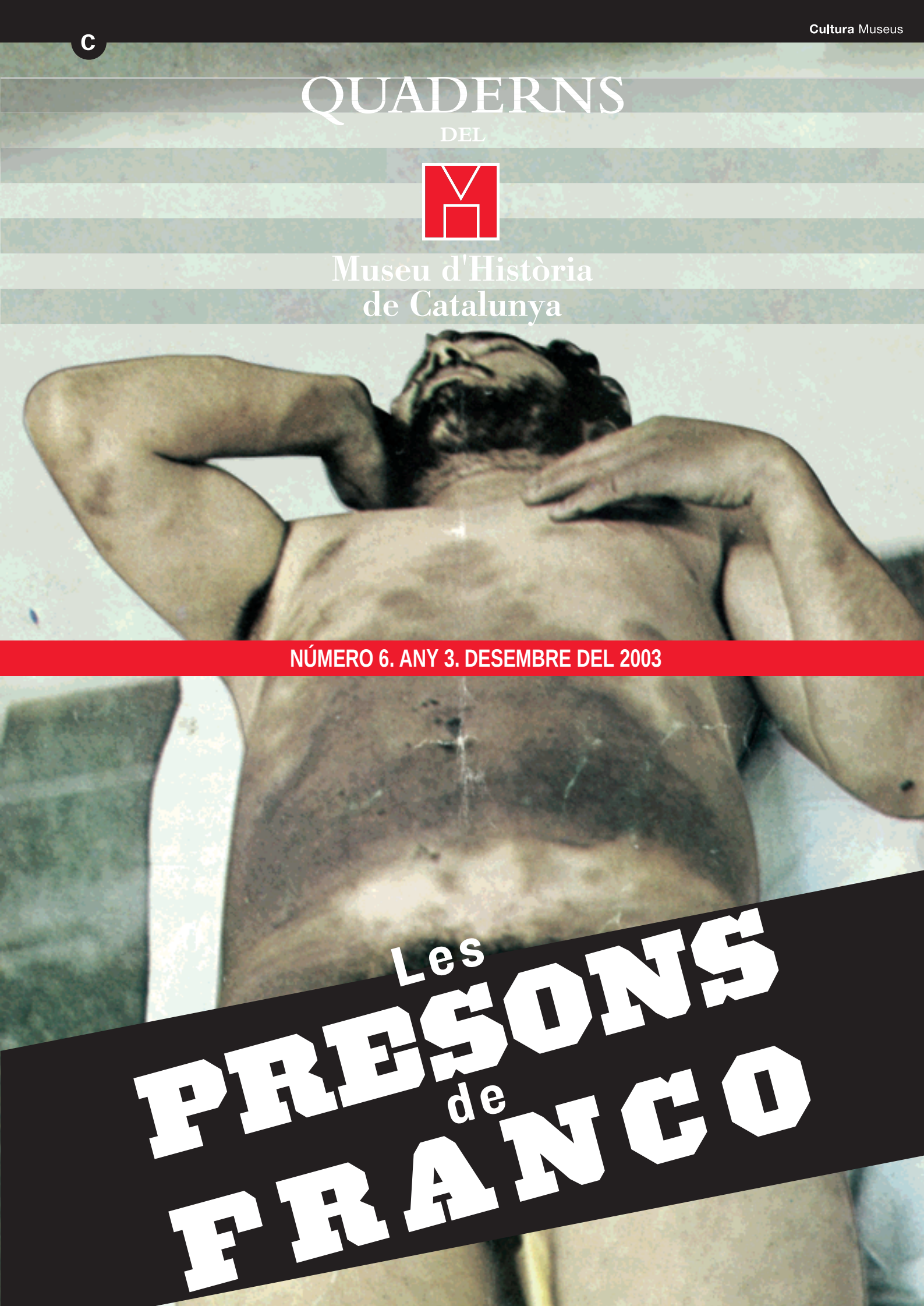
QUADERNS

DEL

Museu d'Història
de Catalunya

NÚMERO 6. ANY 3. DESEMBRE DEL 2003

Les
PRESONS
de
FRANCO

Miscel·lània

Font: Revista Pax Christi, 1976.
Gràfica: Pere Canals

CRÈDITS

Consell directiu:

Jaume Sobrequès i Callicó
Jusèp Boya
Magda Gassó
Margarida Garcia-Alsina

Cap de redacció:

Mercè Morales

Consell de redacció:

Carme Bergés
Anna Cisneros
Mariona Companyns
Albert Fargas
Àlex Farnós
Pere Freixas
Ita Llevadot
Montserrat Macià
Carles Marfà
Marina Miquel
Margarida Sala

Administració:

Lourdes Coll
Francesca Rosés

Palau de Mar. Plaça de Pau Vila, 3
08003 Barcelona
Tel. 93 225 47 00 Fax 93 225 47 58
Web: <http://cultura.gencat.es/museus/mhc>
A/e: kmhc@gencat.net

Realització editorial:

Critèria, sccl

Imprès a:

Gramagraf, sccl

Dipòsit legal:

B-6153/03

EL MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA COL·LABORA AMB LA MUSEÏTZACIÓ DE LA BATALLA DE L'EBRE I AMB EL MUSEU D'HISTÒRIA DE LA IMMIGRACIÓ DE CATALUNYA

El Museu d'Història de Catalunya (MHC) ha signat dos convenis de col·laboració: l'un amb el Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre i l'altre amb l'Ajuntament de Sant Adrià del Besòs. El primer té com a finalitat adequar els diversos escenaris de la batalla de l'Ebre a la Terra Alta, i el de l'Ajuntament de Sant Adrià del Besòs té com a objectiu la posada en marxa del Museu d'Història de la Immigració de Catalunya.

Amb la signatura d'aquests dos convenis, l'MHC continua donant suport tècnic i assessorament a diversos projectes: el Museu de l'Exili de la Jonquera, la Casa-Museu Josep Irla de Sant Feliu de Guíxols, el Museu Comarcal Duran i Sampere de Cervera, el Memorial de l'Exèrcit Popular de Pujalt i l'Espai Cultural dels Canals d'Urgell.

El Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre, integrat pels ajuntaments de Batea, Corbera d'Ebre, la Fatarella, el Pinell de Brai, Vilalba dels Arcs, el Consell Comarcal de la Terra Alta i la Generalitat de Catalunya, té com a objectiu recuperar el patrimoni històric de la batalla de l'Ebre. Com a primera fase del projecte d'adequació, el Consorci, amb el suport i assessorament de l'MHC, té previst de crear un espai central a Corbera d'Ebre, adequar i senyalitzar els indrets històrics de la batalla de l'Ebre, bastir el Memorial-Ossera de Sant Bartomeu de les Camposines, i crear espais d'interpretació a Batea, la Fatarella, el Pinell de Brai i Vilalba dels Arcs.

El Museu d'Història de la Immigració de Catalunya vol ser un referent en l'estudi i testimoni del fenomen migratori, ja que té molta rellevància en la història més recent de Catalunya. Es calcula que només en vint anys (1950–1970) Catalunya va rebre 1,4 milions d'immigrants. Els objectius bàsics d'aquest museu són tres: *a) historiogràfic*, aprofundir en el coneixement dels moviments migratoris; *b) social*, aportar nous punts de vista a l'actual complexa realitat social, i *c) testimonial*, com a mètode historiogràfic, ja que el fenomen migratori queda sintetitzat en el testimoni de les persones.

Cal recordar que amb aquestes dues noves actuacions, l'MHC aprofundeix en una de les seves funcions fonamentals: «incentivar i organitzar activitats de difusió i promoció de la història de Catalunya i cooperar en la seva divulgació i estudi».

Sumari

Editorial

MISCEL·LÀNIA

Albert Fargas **2**

EDITORIAL

3

EL MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA

Les presons de Franco

Margarida Sala **4**

La força d'una utopia jove:

70 anys d'escoltisme

Albert Cubeles **8**

L'ENTREVISTA DELS QUADERNS

Albert Manent, director del Centre
d'Història Contemporània de Catalunya
Redacció **12**

EXPERIÈNCIES

Museu Comarcal de Cervera: El naixement de la Generalitat de Catalunya

Manuel Sánchez Martínez **15**

El Museu Valencià de la Il·lustració i la Modernitat

Rafael Company **19**

AGENDA

24

La fotografia, el documental i la pintura han estat protagonistes, en el Museu d'Història de Catalunya, de tres exposicions temporals al llarg d'aquests darrers sis mesos. A la història d'un barri de Barcelona que ja no és més que un record: «Somorrostro. Pintures i imatges d'un barri desaparegut al costat del mar»; a «Floreal», amb la pintura d'aquest artista que presenta amb contundència expressiva la seva particular visió del món contemporani, de l'església, del poder polític, amb la força de la seva obra, i també a «Memòria de gel», amb les fotografies de Guillermo de Rueda, testimonis de la transició política a Alemanya, Espanya, Portugal, la Unió Soviètica i el Marroc. El Museu també va acollir l'exposició «Memòria d'un testimoni», la història poc coneguda del drama que varen patir els testimonis de Jehovà als camps de concentració nazis només pel fet de professar unes creences distintes.

Així mateix, el Museu va tornar a reunir un gran nombre d'historiadors d'arreu del món amb la celebració del 53 Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Assembles Representatives i Parlamentàries, organitzat conjuntament amb l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra i la Universitat del País Basc/Euskal Herriko Unibertsitatea. Prop de dos-cents especialistes en història parlamentària varen donar-se cita al Museu, entre el 3 i el 6 de setembre. Hi varen debatre les darreres investigacions sobre el tema a través de més de cent treballs d'investigació. El Parlament de Catalunya, la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona varen donar el seu suport al Congrés amb l'organització de diferents actes a les seves seus. A més, el Parlament té en curs d'edició les actes del Congrés, que apareixeran el 2004.

Els Serveis Educatius del Museu han organitzat diferents activitats en el marc de les exposicions temporals, al marge de les diferents propostes que ofereix de forma continuada en relació amb l'exposició permanent. Una de les últimes iniciatives és la que acompanya l'exposició «Les presons de Franco». Sota el títol «Des de dins. Sessions d'història viscuda entorn de l'exposició» i adreçat al segon cicle d'ESO i batxillerat, inclou una visita a l'exposició i una sessió d'història viscuda en què es convida els participants a escoltar, de primera mà, vivències d'homes i dones que han sofert la Guerra Civil i la repressió del règim franquista, i ofereix la possibilitat d'un diàleg obert. ■

© Associació Catalana d'Expressos Polítics

Les presons de Franco

L'exposició, una aposta per la memòria col·lectiva, analitza una de les mesures repressives més significatives de la dictadura. Per **Margarida Sala**

El Museu d'Història de Catalunya presenta des del 27 de novembre d'enguany fins al 12 d'abril de l'any vinent, l'exposició «Les presons de Franco». Aquesta mostra pren el relleu al Congrés sobre els Camps de Concentració i el Món Penitenciari a Espan-

ya durant la Guerra Civil i el Franquisme que es va celebrar l'octubre del 2002. Ambdues iniciatives comparteixen l'objectiu de superar l'oblit i el silenci que durant molts anys han caracteritzat la memòria històrica del nostre país. Amb aquesta exposició només ens volem afegir al progressiu interès que desvetlla l'estudi i el coneixement, no solament acadèmic sinó també ciutadà, d'a-

quest període, i d'aquesta manera donar veu a la història negada o simplement minimitzada durant més de seixanta anys. L'exposició es presenta, doncs, com una aposta per a la memòria col·lectiva, part fonamental i inseparable del nostre patrimoni cultural.

La raó sustentada en la força, en el sotmetiment i l'anihilament de tots aquells, homes i dones, que van gosar fer sentir la seva veu o actuar contra l'aixecament militar i el nou règim es-

Presos del penal d'Ocaña formats al pati, 2 de juliol de 1952

Desfilada de presos de la Model de Barcelona, durant les festes de la Mercè, 1955

© Agencia EFE (Jaime Pabó)

© ANCDIAF (Carlos Pérez de Rozas)

© Agència EFE (Miguel Cortés)

Presos a l'hora del dinar a la presó de Porlier de Madrid, 1940

tablert, fou una constant de la dictadura entre el 1939 i el 1977.

«Les presons de Franco», per primera vegada a l'Estat espanyol, mostra no solament una síntesi del sistema penitenciari, sinó que pretén exposar el règim de por i violència establert per la dictadura franquista i de quina manera el temor del càstig, caracteritzat per la seva arbitrarietat, es materialitza en el món carcerari i fonamenta les bases del règim.

lítica repressora exercida sobre un ampli espectre de la població.

Els objectius de l'exposició són mostrar la realitat i l'abast politicossocial de les presons, fer comprendre la funció de la tortura i del sistema penitenciari com un mecanisme de domini, fer paleses les condicions d'existència i l'efecte de la presó en la vida dels presos i les preses i en el seu entorn familiar, i documentar i presentar objectes i símbols de l'univers penitenciari per fer més comprensiu un dels elements fonamentals de la repressió franquista.

metre els dissidents, desposseint-los de tot i àdhuc negant la seva condició de presos polítics, especialment a les dones. I com el nou règim de caràcter feixista tingué en l'Església catòlica un dels seus principals valedors.

En el segon àmbit, «Els camins de la presó», es presenten els dos tipus de presos «anterior» i «posterior», diferenciats entre si per la tipificació dels delictes pels quals són encausats i per les raons que podien motivar l'empresonament, tot i que l'arbitrarietat de la dictadura permetia que qualsevol persona pogués ser detinguda en tot moment i ser considerada culpable.

Els camins que conduïen a la presó eren la derrota en la guerra i la dissidència envers el règim: des de la crítica al caràcter feixista del franquisme i les actituds resistencials, fins a l'acció de la guerrilla i la configuració d'alternatives polítiques a la dictadura. Des dels anys seixanta la lluita per unes condicions de treball i de vida millors va associar-se a la reivindicació de les llibertats polítiques, l'amnistia i l'estatut d'autonomia, i es va bastir així un ampli moviment antifranquista que va ser

A partir dels anys seixanta, hi va haver un ampli moviment antifranquista que va ser perseguit fins i tot després de la dictadura

Aquesta exposició neix del convenciment que és necessari recuperar i reivindicar la memòria dels milers de persones que patiren i moriren en les presons franquistes i analitzar una de les mesures repressives més significatives del règim franquista com a instrument sobre el qual es va sostenir la po-

L'exposició està dividida en sis àmbits i alhora en subàmbits temàtics que articulen, al llarg de tot el recorregut, el contingut i el discurs expositiu. El primer, «La Victòria», ens situa a l'abril del 1939, la fi oficial de la guerra civil i l'inici del nou ordre. Un ordre que sistemàticament va doblegar i sot-

© AHCB/AF (Carlos Pérez de Rozas)

Presa davant la Junta de Llibertat Vigilada. Barcelona, 1944

durament perseguit fins al final de la dictadura i durant la transició.

Com a complement, també hi trobem un apartat dedicat a la delació i a la potenciació que el règim fa d'aquesta pràctica, com també l'estat d'indensió que provoca entre els ciutadans.

De manera individualitzada es tracten les dues instàncies jurídiques que identifiquen i donen cobertura legal al règim, instruint els procediments sumaríssims i les causes: els tribunals militars i les jurisdiccions especials. L'entrada en vigor de la llei de seguretat de l'Estat, la de la repressió de la maçoneria i el comunisme, la de bandatge i terrorisme i finalment la creació del Tribunal d'Ordre Públic (TOP) també s'hi veuen representades.

«La tortura» —tercer àmbit— descriu la pràctica sistemàtica de la tortura física i psicològica com a element substancial de la repressió, que persegueix obtenir la confessió per a la instrucció del sumari, la desarticulació de les xarxes de resistència o dissidència i la humiliació i el sotmetiment dels detinguts. La pràctica de la tortura i les seves finalitats perduraran com un element inalterable

durant tot el període franquista. La tortura fou exercida sense límits legals tant per càrrecs i funcionaris de l'Estat com per falangistes i d'altres grups violents vinculats a l'aparell estatal. Va ser un ritual habitual previ a la presó, i formà part constitutiva de l'univers penitenciari.

El quart àmbit, «L'univers penitenciari», descriu el funcionament i l'organització de la institució, el règim disciplinari, les condicions de vida i la rutina a les presons; però també les es-

La tortura va ser exercida durant el franquisme tant per funcionaris estatals com per falangistes i d'altres grups violents

tràtiques per a la supervivència moral i econòmica dels reclusos, la resistència, la solidaritat i les actituds de protesta.

S'ha d'esmentar a part el treball penitenciari, regulat per la Direcció General de Presons i el Patronat de la Mercè, i realitzat en condicions gairebé d'esclavisme, que va enriquir no solament l'Estat mateix i organismes oficials, sinó també les empreses privades

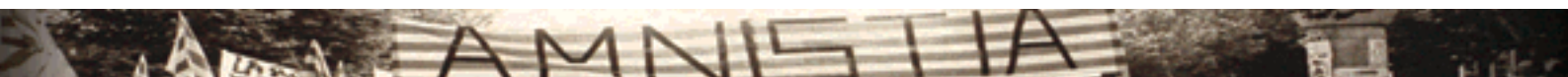
que es van beneficiar del treball dels penats i els ordes religiosos responsables del treball, de brodats i confecció, realitzat per les dones empresonades.

Per als presos i les preses el treball penitenciari també va significar la possibilitat de rebre uns ingressos que els permeteren subsistir dins de la presó, ajudar les famílies i redimir dies de pena per dies treballats.

Un tractament especial és el que es dona a l'experiència carcerària femenina, ja que malgrat que comparteixi elements amb la presó dels homes, la vida de les dones a la presó requereix un capítol a part, que emfatitza les particularitats de la vida penitenciària de les dones preses amb unes necessitats especials i una dominació singular. La concepció particular que el franquisme va tenir d'aquestes dones, per al qual mai no van existir, va caracteritzar la també singular relació mantinguda entre l'Església i les dones. Elles més que ningú van patir, però també resistir, tot el pes repressor exercit per l'Església catòlica,

que havia assolit un estatus privilegiat dins de la jerarquia de poder franquista.

És impossible de separar de la vida penitenciària de les dones, la presó dels nens, aquells qui circumstancialment es van veure abocats a compartir la detenció de les seves mares amb totes les seves vicissituds, els nens que van estar separats de la seva família i ingressats en institucions de beneficència, sentint el

El Museu d'Història de Catalunya

Presos del reformatori d'Alcalá de Henares construint creus en el taller de fusteria, 20 de setembre de 1939

sectors contraris a la dictadura fent-los participants del moviment antifranquista.

L'últim àmbit, «Amnistia, memòria, història», presenta com l'amnistia esdevingué l'element bàsic de la mobilització democràtica que vertebrà les instàncies unitàries de l'oposició i aixoplugà les primeres manifestacions després de la mort de Franco. Malgrat la lluita i les reivindicacions, no fou possible impedir que la Llei d'amnistia de 1977 tingués el caràcter de llei de «punt i final», ja que se'n beneficiaren també els torturadors i d'altres implicats en el terror consubstancial al franquisme.

«Les presons de Franco» volem que sigui una exposició adreçada a tots els públics, que faciliti la comprensió històrica dels mecanismes repressors utilitzats per la dictadura i que permeti sentir la veu de tots aquells a qui sempre se'ls l'ha negat. ■

Margarida Sala sobre el textos de Ricard Vinyes i Manel Risques, comissaris de l'exposició

pes acusador i l'estigma de pertànyer a la família dels vençuts. En el millor dels casos van patir l'aïllament del seu entorn familiar; en el pitjor, van sucumbir a la mort prematura i a la desaparició.

En l'àmbit cinquè, «Extramurs», es mostren, d'una banda, les realitats que condicionaven la vida dels presos i les seves famílies, com la beneficència de l'Estat i l'Església, i el control de la seva llibertat condicional, i, de l'altra, la xarxa de solidaritat civil que es va estendre al llarg de tot el període franquista.

Des de l'Estat s'emprengueren accions que utilitzaven la beneficència del Patronat de la Mercè com a mecanisme de control dels presos mateixos i de les seves famílies, que va tenir el suport i la implicació de l'organització d'Acció Catòlica, que actuava com a vigilant i salvaguarda de la moralitat.

L'excarceració significava la suspensió de la condemna, però fins a la conclusió total del temps de la pena, els presos estaven a disposició de la Junta de Llibertat Vigilada, davant de la qual

haviem de presentar-se setmanalment o mensualment. Sovint també la sortida condicionada de la presó anava acompanyada d'una ordre de desterrament.

Lajut als presos, durant els primers vint-i-cinc anys de la dictadura, va estar organitzat principalment per les famílies i amics dels reclosos, però a la darrereria dels anys seixanta es van constituir a Catalunya les Comissions de Solidaritat, que van ocupar-se de les necessitats tant dels presos com de les seves famílies, van ser els difusors de les il·legalitats comeses a les presons, i van contribuir a la mobilització de

Obres de construcció de la cripta del Valle de los Caídos, 1950

La força d'una utopia jove: setanta-cinc anys d'escoltisme català

Revisar la història de l'escoltisme català equival a revisar els darrers setanta-cinc anys de la nostra història. Per **Albert Cubeles**

L'estiu del 1927 l'etnòleg, historiador i activista polític Josep M. Batista i Roca va pronunciar una conferència al Centre Excursionista de Catalunya en què feia pública la seva preocupació pel conformisme general que havia demostrat Catalunya davant de la dictadura de Primo de Rivera, i també per la manca de consistència i viabilitat de les poques reaccions que s'havien produït. En aquells moments Batista i Roca va considerar que la causa d'aquesta situació calia buscar-la en la debilitat del caràcter dels catalans. La solució passava per resoldre aquest problema des de l'arrel, enfortint el caràcter dels infants i els joves. La manera de fer-ho, però, era el quid de la qüestió. La resposta la va trobar en el mètode *scout*, un terme anglès que Batista i Roca va traduir aprofitant una paraula catalana caiguda en desús: *escolta*. Batista l'havia trobada a la crònica de Muntaner, referint-se a aquells homes que en l'exèrcit tenien funcions d'explora-

ció a l'avançada de les tropes. L'escoltisme havia nascut a Anglaterra el 1907 i avui és el moviment infantil i juvenil més important del món. A Catalunya ha consolidat unes característiques pròpies: una metodologia educativa basada en l'acció, l'autoaprenentatge i la vida en grups; un funcionament d'associació juvenil, de participació democràtica i arrelada al país; i una clara vocació de transformació i millora social, tot educant ciutadans conscients, crítics i compromesos. La seva evolució històrica ha estat lligada als esdeveniments polítics i culturals de la societat catalana. Una revisió d'aquests setanta-cinc anys és també, per tant, una lectura dels darrers setanta-cinc anys d'història de Catalunya. Aquest és el punt de partida d'aquesta exposició que organitza el Museu d'Història de Catalunya amb la col·laboració de la Federació Catalana d'Escoltisme i Guiatge i que es pot visitar des del 18 de desembre.

L'exposició, comissariada per Albert Balcells, s'ha concebut amb la intenció d'assolir diversos tipus d'objectius. En primer lloc, pel que fa als continguts, es vol donar a conèixer la trajectòria d'aquest moviment a casa nostra fins avui. Cal tenir en compte que es tracta del moviment de joventut de més entitat, a Catalunya i al món sencer, però amb la particularitat que a Catalunya s'ha hagut de desenvolupar

Josep M. Batista i Roca

El Museu d'Història de Catalunya

Escoltes de l'Agrupament Pere Tarrés (c. 1965). L'aprenentatge en plena natura és un dels trets característics del mètode escolta

presentar una producció atractiva per a tothom. Des d'aquest punt de vista, en la concepció de l'exposició s'ha buscat trencar amb la imatge negativa que uns sectors determinats de la societat tenen de l'escoltisme (una imatge negativa que s'expressa amb certes expressions de to burleta, com ara *xirruqueros* o *kumbaiàs*) i aportar un millor coneixement del mètode ideat per Baden-Powell. Des d'aquest enfocament, en aquesta exposició és tan important

la major part d'aquests setanta-cinc anys en unes condicions adverses, jugant en camp contrari. Aquesta situació, tot i que ha generat dificultats i moments difícils, no ha estat un obstacle per a l'avenç del moviment en el seu conjunt fins als nostres dies. Aquesta trajectòria peculiar obre les portes a reflexionar sobre quins elements són els que han possibilitat l'èxit d'aquesta proposta. D'ençà que Baden-Powell va posar en marxa els *Boy-Scouts* a Anglaterra, amb la intenció de formar bons ciutadans, el mètode per assolir aquest objectiu ha evolucionat en paral·lel a la societat. Però l'objectiu continua essent el mateix i, tal com mostren les xifres, la proposta continua essent vàlida a Catalunya i arreu del món.

En relació amb el públic, es vol anar més enllà del segment directament interessat i implicat —totes les persones que són o han estat escoltes— i, tal com és habitual al Museu,

Escoltes de l'A. E. Pere Tarrés (1962)

Durant el franquisme, el moviment es va desenvolupar en la clandestinitat i la persecució

explicar què ha succeït durant aquests setanta-cinc anys des d'un punt de vista institucional com posar de manifest quines han estat les vivències dels veritables protagonistes: els nens i nenes, adolescents i joves que al llarg de tots aquests anys han estat escoltes, les seves vivències i experiències practicant l'escoltisme.

Finalment, en relació amb la museografia, a més de l'acompliment d'allò que es planteja per a qualsevol exposició del Museu d'Història de Catalunya, en aquest cas particular s'ha partit del fet que aquesta exposició es planteja com una mostra itinerant. Calia, en funció d'això, pensar l'exposició de tal manera que fos possible presentar-la en diverses sales amb independència de les característiques dels espais. I també, que el transport i l'emmagatzematge fos senzill.

L'exposició es divideix en quatre àmbits. Al primer, que duu el títol «D'un temps d'un país», s'explica com va néixer l'escoltisme català. A partir de la figura de Josep M. Batista i Roca, s'explica la posada en marxa dels Minyons de Muntanya i les seves particularitats inicials. També, qui era Robert Baden-Powell i en quines coordenades històriques cal situar l'origen del moviment *Scout* i la seva difusió arreu del món, com també l'arribada d'aquesta proposta a Catalunya, on convisqueren diverses iniciatives de distinta inspiració: dels *Exploradores*, nascuts de la iniciativa de militars amb el suport de l'Estat (obertament espanyolistes en els seus plantejaments), als *Jovestels* i els *Pomells de Joventut*, nascuts

de la societat civil catalanista. Aquest àmbit culmina amb el desplegament del moviment durant els anys de la República i la seva acció durant la Guerra Civil, participant directament en l'esforç civil dut a terme durant la confrontació. En aquest primer àmbit sobresurten les figures d'aquelles persones que hi van tenir un paper clau. Així, al costat de Batista i Roca hi ha mossèn Antoni Batlle, pare de l'es-

coltisme confessional català, Robert Baden-Powell i Olave Saint-James (esposa de Baden-Powell i primera responsable de la branca femenina del moviment, les noies guies), i Ramon Soler (la primera persona que va posar en marxa un grup d'inspiració escolta a Barcelona els anys 1910–1911), entre d'altres.

El segon àmbit duu el títol «Els anys foscos» i explica els anys de més dificultat en la història de l'escoltisme català. El règim de Franco va prohibir l'escoltisme —com qualsevol altre moviment de joventut que quedés fora del seu control directe—, de manera que qualsevol iniciativa de reconstrucció del moviment es movia en el terreny de la clandestinitat. En aquest context és determinant la figura de mossèn Batlle, mort el 1955, ja que va ser ell qui en va liderar la represa, malgrat les dificultats que imposava la clandestinitat i la persecució, i qui va establir les bases del posterior creixement de l'escoltisme català.

El tercer àmbit, «Color català», es refereix a la trajectòria del moviment del 1956 fins al 1985. Són els anys del creixement i de la redefinició dels objectius i dels procediments, amb totes les dificultats que tot això va comportar. Aquesta etapa, però, també és el moment del compromís amb la societat i de la lluita per la democràcia i per Catalunya. Ja no solament des de dins de les organitzacions de l'escoltisme català es van defensar aquests plantejaments, sinó que moltes persones que havien

Mossèn Antoni Batlle a Roma (1950). Aquest viatge va ser determinat per a la constitució de les DDE

El treball en equip és un tret fonamental dins de la proposta pedagògica de l'escoltisme

estat escoltes van implicar-se activament en distints moviments cívics, de la política a l'educació, del moviment veïnal a l'activisme cultural, tots importants en la construcció de la realitat present de Catalunya. Arribada la democràcia i amb una participació determinant dels representats de l'escoltisme català, es va assolir el reconeixement internacional en el marc de l'Estat espanyol. L'Eurofolk 85, una trobada del conjunt dels escoltes europeus, és el punt culminant d'aquest avenç.

El darrer àmbit, que es titula «Transformar el món», proposa una reflexió sobre els objectius i els reptes de l'escoltisme català avui. Així, a més de presentar les característiques del mètode escolta actualment, planteja els nous reptes davant d'un món globalitzat, tot tenint en compte les dimensions del moviment tant a escala catalana com mundial. ■

Albert Cubeles

Coordinador de l'exposició

Portada d'una de les primeres edicions del mètode de Robert Baden-Powell (Arxiu Albert Balcells)

Albert Manent

Director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya

L'organisme que dirigeix Albert Manent porta a terme una important tasca de foment de la difusió d'estudis que d'altra manera quedarien impublicats. Redacció

Albert Manent i Segimon (Premià de Dalt, 1930). Fill del poeta Marià Manent. Director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya des del 2001. La seva obra inclou poesia, història de la literatura i història. Ha col·laborat en diverses revistes publicades a l'exili, en *Serra d'Or*, la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la *Revista de Catalunya*, entre d'altres. Ha estat director general d'Activitats Artístiques i Literàries del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (1980), assessor per a qüestions històriques i culturals de la Generalitat de Catalunya (1988), president de la Fundació Vives i Casajuana (1989),

i membre de la Comissió Amèrica-Catalunya (1992), Comissió 1898 (1998) i Comissió Institucional Lluís Companys (2000). Ha estat guardonat en diverses ocasions als Jocs Florals de la Llengua Catalana. Entre la seva obra destaca: *Literatura catalana a l'exili* (1976); *Diccionari dels catalans a Amèrica* (dir.) (1993); *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (dir.) (1995); *Josep Maria Espanya, conseller de la Mancomunitat i de la Generalitat de Catalunya* (1998) i les biografies de destacats noucentistes com:

Josep Carner, Guerau de Liost, J. V. Foix, Carles Riba, Tomàs Garcés i Marià Manent.

El Centre d'Història Contemporània de Catalunya es va constituir l'any 1985 amb l'objectiu d'impulsar els estudis historiogràfics sobre la història contemporània de Catalunya. El seu primer director va ser l'historiador Josep Benet, que va restar al front del Centre fins al 2000. **Albert Manent n'és des del 2001 el director actual. Senyor Manent, quins són els objectius del Centre?**

Els objectius els va fixar el senyor Josep Benet, primer director del Centre. L'objectiu fonamental continua sent el mateix: estimular la investigació de la història contemporània de Catalunya i, al mateix temps, afavorir la publicació d'aquests estudis. Aquest aspecte és també fonamental. Volem evitar que molts bons llibres restin en un calaix.

Al llarg de quasi vint anys, el Centre ha ajudat les editorials a publicar un bon nombre d'estudis sobre història de Catalunya, els quals segurament no haurien vist la llum sense aquest suport, ja que no sempre són comercialment atractius per al públic.

Nosaltres no publiquem res, el que fem és facilitar l'edició de llibres d'història de Catalunya, des de catalanisme, sindicalisme, carlisme, passant per Guerra Civil, etc., i que creiem que sense ajut no trobarien espai en editorials convencio-

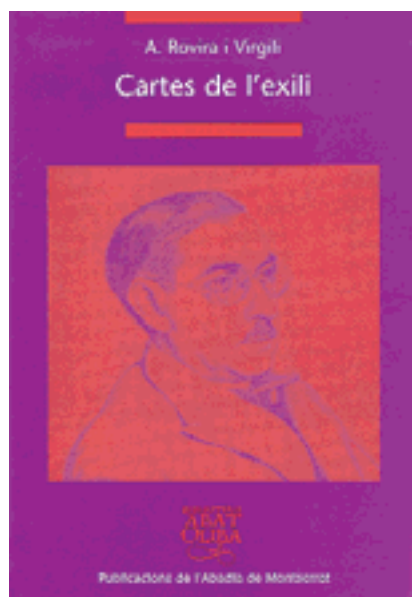

Algunes de les publicacions promogudes pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya

nals. Quants n'hem ajudat? No ho sé, entre cent cinquanta i dos-cents.

Els estudis fets sobre història contemporània són nombrosos, se n'han publicat bastants els darrers anys. Encara resten llacunes? Creu que s'hauria d'aprofundir més en alguns temes, intentar enfocaments historiogràfics diferents?

Sí, per exemple de la història de la transició. Hi ha coses que encara no s'han publicat, que no se saben. També sobre les conseqüències de la guerra civil. Hi ha informació en arxius tancats, però també hi ha documents que han desaparegut, que es varen cremar en arxius, i els enigmes irritants de Salamanca. Per una altra banda, hi ha aspectes que no es poden completar, no només per la manca de documents, sinó perquè molts testimonis ja són morts. De totes maneres, jo crec que s'ha publicat molt sobre el segle xx a Catalunya, sobre aspectes ben variats: polític, sindical, religiós, popular, tam-

bre la Guerra. Manca i cal estimular la història local de la Guerra Civil en cada poble. Això és el que es comença a fer.

En quins projectes treballa ara el Centre?

Treballem en un projecte que es va començar fa temps, però per falta de dotació econòmica no ha anat tan de pressa com voldríem. Ara, des de l'any passat, l'hem revifat. El projecte consisteix en el que nosaltres anomenem *cost humà de la guerra civil*; és a dir, conèixer les víctimes que hi varen haver tant

moltes comarques, per exemple, a la zona de Girona, on investiga Jordi Oliva, que és qui va començar per indicació del senyor Benet, on es registren dades molt fiables. Ens falten unes quantes comarques, però molt poques. Mirem de recopilar tot el material fet o publicat sobre la ciutat de Barcelona, que és un monstre. Per tant, haurem d'acudir a les vídues, als arxius administratius, als cementiris... Les possibilitats d'èxit són molt menors que en d'altres llocs, però creiem que podrem donar un tant per cent moderat d'encert. No pot ser que encara no es pugui oferir el nombre real de víctimes. Aquestes xifres han de deixar de ser aproximades per ser reals.

«Hi ha coses que encara no se saben sobre la transició i sobre les conseqüències de la Guerra Civil»

bé sobre el segle XIX. Manca, però, això ho he dit sempre, una història total sobre la Guerra Civil a Catalunya. També hi ha personatges que encara s'han d'investigar.

Sobre la Guerra Civil, surten moltes monografies. Després del franquisme varen començar a escriure's llibres so-

d'una banda com de l'altra, sobretot els qui varen morir al front. Això en alguns llocs és molt fàcil. La memòria de la gent facilita la feina, i s'equivoquen molt poc, de vegades també hi ha informació als ajuntaments, però sovint és incompleta; per tant, si es pot fer història oral, millor. Hi ha

La seva obra ha estat múltiple i molt reconeguda. El 1950, amb només vint anys, va ser guardonat als Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a l'exili, a Perpinyà. Destaquen, entre molts treballs seus, des de biografies fins a poesia, els seus estudis sobre l'exili literari i cultural català. Parlant sobre

l'exili, per on creu que haurien d'anar els estudis que es fessin sobre aquest tema?

S'ha fet molt sobre l'exili. Per exemple, el professor Manuel Aznar de la Universitat Autònoma de Barcelona ha convocat dos congressos... També és cert que molts dels exiliats ja són morts, que s'han perdut moltes co-

que reconec que és molt difícil, és la història social de l'exili català.

De l'exili, se n'ha dit tot de la història política?

La història política a l'exili és bastant trista. Hi ha massa baralles, hi ha massa somnis. El 1945 els exiliats creien que la fi de la Segona Guerra Mundial, la fi de

nya. Així mateix, el Govern català no va funcionar com sí que ho va fer el Govern basc. El Govern de la Generalitat va haver de lliurar els seus recursos al Govern de la República els darrers dies de la guerra. Per contra, els bascos es veu que se'ls varen quedar. També hi havia una colònia basca molt important a Amèrica que els varen ajudar.

«Caldria, tot i que reconec que és molt difícil, elaborar la història social de l'exili català»

ses a l'exili, i d'altres que no se saben on són. El que ens caldria, i això sí que em sembla que s'hauria de fer, tot i

Hitler i de Mussolini suposaria també la fi de Franco, però Franco va continuar. Pensaven que podrien tornar a Catalu-

Finalment, però no en darrer lloc, en quins projectes personals treballa actualment?

Continuo fent articles. Ara sortirà un llibre, una biografia sobre Fèlix Millet, que és un personatge interessant, com a mecenes, com a home de finances, com a catalanista i líder cristià.

Albert Manent va compartir premi als Jocs Florals de 1950 amb Mercè Rodoreda, J. M. Prous i Vila, Miquel Arimany, Ferran Canyameres i Esteve Albert, entre d'altres. Al centre de la imatge, Pau Casals i el president Josep Irla, a Perpinyà, el 24 de setembre de 1950, amb motiu dels Jocs Florals

El naixement de la Generalitat de Catalunya

La creació de la Diputació del General, a mitjan segle XIV, marca l'inici de la institució que, després de segles de transformació, ha arribat als nostres dies. Per **Manuel Sánchez Martínez**

L'exposició que s'exhibeix al Museu Comarcal de Cervera des del passat 17 de maig, «El naixement de la Generalitat de Catalunya», té com a objectiu donar a conèixer l'encara desconegut context —bèl·lic, parlamentari i, sobretot, fiscal i financer— que va presidir el naixement de la Diputació del General (després anomenada *Generalitat*) a mitjan segle XIV. Per tant, l'exposició té uns límits cronològics molt clars: la segona meitat del segle XIV, entre mitjan segle XIV i 1413, període que va presenciar el naixement i els primers anys de vida de la institució. Als comissaris de la mostra (Pere Ortí, Pere Verdés i jo mateix) ens va semblar que, després de les reformes del 1413 i de l'assumpció de competències polítiques creixents en el context de l'ofensiva pactista davant la dinastia castellana dels Trastàmara, la història posterior de la Generalitat en les èpoques moderna i contemporània seria mereixedora d'un tractament bastant diferent al dels seus orígens. Com

que hem insistit en els aspectes fiscals i financers que varen envoltar el naixement de la Diputació del General, l'exposició s'ha beneficiat dels avenços notables durant l'últim decenni en l'estudi de la fiscalitat reial i d'estat a Catalunya.

L'exposició s'inicia amb un àmbit introductori («Una Catalunya en crisi») on es mostren els aspectes més importants de la crisi catalana en aquells anys: caresties, epidèmies (sobretot la pesta negra), crisi econòmica i social en el camp i en els centres urbans, primers brots del conflicte remença, lluites de bàndols, etc. Ara bé, crisi no solament vol dir desgràcies i calamitats, ni significa l'enfonsament total d'una societat, sinó que implica també canvis, remode-

Capítols de la proferta feta en les Corts generals celebrades l'any 1376

Arxiu de la Corona d'Aragó © de la fotografia: Xavier Suredas

lacions i noves iniciatives. D'aquesta manera, les societats feudals —entre les quals hi ha Catalunya— experimentaren un conjunt de transformacions en els segles XIV i XV que posaren les bases per a una renovada expansió durant l'època moderna. Per una altra banda, des del punt de vista polític, aquella època es va caracteritzar, en el marc de continus enfrontaments bèl·lics, per una certa derrota de l'autoritarisme reial i per l'avenç clar del control parlamentari sobre el monarca.

El primer àmbit de la mostra es titula «Una guerra cada cop més costosa». Efectivament, hem de considerar, en primer lloc, la guerra com una de les manifestacions més clares de la crisi de la societat feudal al segle XIV, com un fet fonamental per explicar els canvis transcendentals en l'àmbit fiscal i financer de les monarquies baixmedievals. La corona d'Aragó i Catalunya no en varen ser

una excepció: Pere el Cerimoniós va haver de fer front a una llarga guerra contra Castella (1356–1365), la qual va enfrontar els dos regnes peninsulars més importants. Un cop acabada la guerra, Catalunya va ser víctima de les invasions de temibles companyies mercenàries a través de la frontera pirenaica el 1368, 1375, 1385, 1389–1390 i 1396,

del Principat es va materialitzar en la necessitat de construir i/o reparar els recintes emmurallats de les ciutats i viles catalanes, fet que també va incidir en una notable pressió fiscal sobre la població.

És evident que el monarca no podia assumir els reptes plantejats per la freqüència i envergadura de les guerres

El naixement de la Generalitat va sorgir arran d'un necessari replantejament del sistema fiscal

sense oblidar a més el rerefons mediterrani; és a dir, la necessitat de mantenir controlada la revolta del jutge d'Arborea a Sardenya. Però els conflictes bèl·lics no només varen ser freqüents, sinó cada vegada més costosos: les noves tàctiques de combat, la necessitat de disposar d'un armament cada vegada més complex i sofisticat, l'ús creixent de l'artilleria, etc., varen convertir en un repte la formació de contingents armats per lluitar a Castella o defensar-se de les invasions ultrapirenaïques. Mentre la guerra contra Pere el Cruel va solucionar-se amb els costosos —els més costosos de tot el segle XIV— donatius de les corts, la defensa de Catalunya va anar a càrrec dels catalans, gràcies a contínues invocations de l'usatge *Princeps namque* (o mobilització general), normalment rescatat per diners i convertit en una altra càrrega fiscal que va gravar encara més els fràgils equilibris de moltes hordes municipals. A més, la defensa

amb els recursos d'un patrimoni escàs i cada cop més dilapidat. En èpoques de pau, el monarca podia mantenir l'administració central i local, sufragar les despeses de l'Estat i els petits conflictes interiors amb les rendes i tributs del patrimoni reial. Però unes i altres eren capaces de finançar la costosa guerra de Castella, els conflictes mediterranis i la defensa de les invasions que va patir el Principat. En aquestes circumstàncies, va ser necessari sol·licitar l'auxili dels súbdits, però de tots els súbdits, no només dels que vivien en les terres patrimonials del rei, com havia succeït fins a aquell moment. Dit amb unes altres paraules, era necessari construir un nou sistema fiscal que abastés també els que vivien sota la jurisdicció de nobles i eclesiàstics. Atesa la particular naturalesa del poder reial a la corona d'Aragó, el rei no podia establir aquesta nova fiscalitat general a tot el Principat, l'únic recurs era convocar les corts i sol·licitar un donatiu. En el segon àmbit de l'exposició («Les corts en el finançament de la guerra») s'explica què eren i com s'estructuraven i funcionaven les assemblees de les corts catalanes el segle XIV, insistint sobretot en les profundes vin-

© de la fotografia: Xavier Santemassas

La brigantina era una peça d'indumentària militar habitual en aquesta època. Museu Diocesà i Comarcal de Solsona

Experiències Cervera

Col·lecció particular © de la fotografia: Xavier Santamassas

Bolles de drap, que imposaven un gravamen sobre la producció, el consum i la comercialització de teixits

Com he dit abans, les corts catalanes varen concedir al rei els donatius més abundants mai atorgats en tot el segle XIV, sobretot, entre els anys 1359 i 1365; és a dir, durant la guerra de Castella. Com es varen obtenir aquests donatius? O, dit d'una altra manera, quins recursos fiscals es varen posar a punt per reunir unes quantitats tan monumentals? En el quart àmbit de l'exposició («La nova fiscalitat de l'Estat») s'expliquen les característiques de la nova fiscalitat de l'Estat, nom amb què qualifiquem una fiscalitat que, ordenada des de les corts, era d'aplicació general a tot el Principat, vigent en terres de l'església, de la noblesa i reials. Entre el 1362 i el 1365 es va posar a punt un sistema fiscal basat en un impost nou —significativament anomenat *generalitats*— que gravava la producció, el consum i la comercialització de tèxtils (*dret de la bolla*) i imposava un gravamen sobre el comerç d'exportació i importació (*dret d'entrades i eixides*) que s'havia de percebre en uns vuitanta punts duaners que es varen establir tot al llarg de les fronteres de Catalunya. No és necessari subratllar fins a quin punt la percepció simultània de tots aquests impostos va suposar un increment molt significatiu de la pressió fiscal sobre la població, especialment durant el trienni 1365–1367, potser el període en què es va fer sentir més el pes de la fiscalitat de l'Estat sobre el Principat. Per una altra banda, hem de destacar el fet que aquest sistema fiscal, basat en l'impost de les *generalitats* i en el repartiment d'alguna quantitat via *fo-gatge* entre els habitants de Catalunya,

culacions entre les corts i la fiscalitat. És evident que si el monarca volia un donatiu dels tres braços, havia d'invocar una nova causa que el justificués, i va ser aquesta «defensa del regne», la que, ja que afectava tothom, havia de ser pagada per tots. Mai com en el regnat de Pere el Cerimoniós va ser tan clar el vincle guerra–corts–fiscalitat. A una crisi bèl·lica quasi permanent, hi varen correspondre unes contínues reunions de corts, ni més ni menys que trenta-una entre el 1350 i el 1400. Totes aquestes assemblees, a més de procurar l'auxili

vila el 1359, les quals van donar un pas molt important en el naixement de la Diputació del General, tant en la mostra com en el catàleg que l'acompanya, s'ha dedicat una atenció especial a la capital de la Segarra. Amb uns 6.000 habitants, Cervera va conèixer a mitjan segle XIV el punt culminant del seu desenvolupament demogràfic, econòmic i urbanístic. No és estrany, doncs, que fos escollida la seu de les corts del 1359. L'extraordinària maduresa de les seves institucions municipals, com també la

Cervera, seu de les corts del 1359, va servir com un esplèndid laboratori per a la nova institució

econòmic que el rei necessitava, varen donar un fort impuls al constitucionalisme català, i a l'origen de la que, amb el pas del temps, esdevindria la principal institució de govern del Principat.

Com que l'exposició s'ha inaugurat a Cervera, en record de les famoses corts que varen tenir lloc en aquesta

solidesa (fins i tot sofisticació) del seu sistema fiscal, fan de Cervera un esplèndid laboratori per a la història del municipi, de les finances i de la fiscalitat baixmedieval, gràcies a la conservació d'un important arxiu municipal i d'una documentació riquíssima en qualitat i quantitat.

© de la fotografia: Xavier Santamassanes

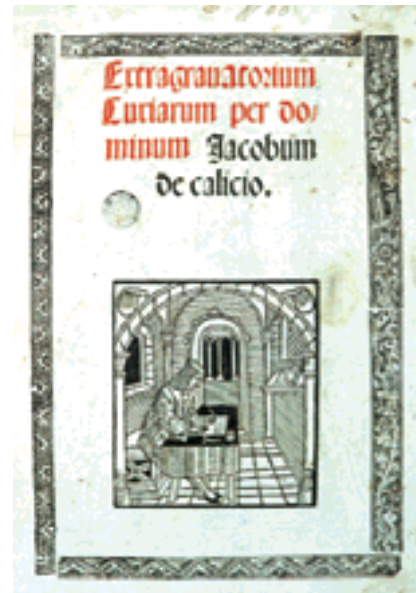

Creu processional de Sant Nicolau de Cervera, 1435

sistema fiscal organitzat a la dècada del 1360, hauria de perdurar fins al llindar del segle XVIII. No paga la pena insistir aquí en el complicat funcionament d'aquests impostos durant la segona meitat del segle XIV, però si hi ha una qüestió en què voldria incidir, aquesta és, d'una banda, un dels elements que expliquen la consolidació de la Diputació del General, i, de l'altra, una de les característiques més originals de la Catalunya baixmedieval. Em refereixo a l'emissió de deute públic a llarg termini de la Diputació per obtenir amb agilitat el diner que les corts i el rei necessitaven per fer front a les guerres. Tanmateix, creiem que Catalunya pot ser un exemple molt precoç —fins i tot respecte d'Aragó i València— del contrari, perquè la Diputació del General va començar a emetre els primers censals el 1365. En conseqüència, a partir d'aquesta data, s'assentaven les bases per al funcionament d'un organisme de naturalesa es-

tatal, administrat per una emanació de les corts (la Diputació) i que emetia deute públic consignat sobre uns recursos fiscals propis (les generalitats), percebuts en les seves fronteres, i garantit amb els béns de tota la comunitat política compresa sota el concepte de *Generalis Cathaloniae*.

He esmentat abans que, atesa l'especial configuració del poder polític a la corona d'Aragó, els monarques no podien establir una nova fiscalitat per la seva autoritat, sinó que havien de consensuar-la amb els representants estamentals reunits a les corts. Per tant, el donatiu resultant de la negociació amb els braços no pertanyia al patrimoni reial. Precisament, per evitar que el donatiu esporàdic que les corts concedien al monarca fos incorporat al seu patrimoni, es perpetués més enllà del període pel qual s'havia atorgat o servís per cobrir necessitats alienes al motiu pel qual s'havia concedit, una comissió nomenada per les corts mateixes s'encarregava de gestionar el subsidi al marge del monarca i dels oficials reials. Aquest va ser el germen de la futura Diputació del General, cinquè i últim àmbit de l'exposició. Els primers testimonis de l'existència d'aquelles comissions que administraven l'ajut votat a les corts daten del 1289, 1292, 1300 i 1323. Naturalment, es tractava d'organismes temporals, que tenien vigència només mentre durava el donatiu, generalment, dos o tres anys. Ara bé, la successió ininterrompuda de subsidis durant la guerra de Castella va produir l'enllaç d'un diputació amb la següent. A més, l'emissió de deute públic assignat a les generalitats no només va contribuir a perpetuar *de facto* aquests impostos —que no podrien desaparèixer fins que no s'haguessin amortitzat totes

Biblioteca Nacional de Catalunya (R. Marco)

Extragravatorium Curiarum, obra de Jaume Callís (~1370-1434)

les rendes que hi havia consignades— sinó a donar continuïtat a les successives diputacions, encarregades de gestionar aquest deute crescut. Així, podem afirmar sense por d'equivocar-nos que la Diputació del General de Catalunya, amb possibilitat de continuïtat, data dels anys crucials de 1364–1365. A l'exposició, s'exhibeix, entre d'altres, la planta o estructura de la Diputació (diputats, oïdors, drassaner, diputats locals, etc.) durant la segona meitat del segle XIV.

Finalment, només resta esperar que tant els documents i les peces exhibits com els textos i la bibliografia continguts en el seu catàleg constitueixin una guia que permeti conèixer i profunditzar en el coneixement dels orígens de la principal institució de govern de Catalunya. ■

Manuel Sánchez Martínez
Catedràtic d'Investigació
del Consell Superior
d'Investigacions Científiques
(CSIC)

El Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat

Des del 2001, València compta amb un museu dedicat a la Il·lustració, una veritable apologia de la llum i la raó. Per **Rafael Company**

1. Il·lustració?

El moviment intel·lectual conegut com a *Il·lustració* és un pilar fonamental del procés de constitució de la civilització occidental contemporània, fins i tot si compartim amb Thomas Munck la concepció del fenomen il·lustrat com «un conjunt de corrents distints, que ni tan sols són sempre compatibles; alguns corrents formen un nucli central, envoltat per una sèrie heterogènia d'opcions la significació de les quals resta ja oberta a la interpretació».¹ I és que tot i entenent la Il·lustració des d'una perspectiva tan flexible, hem de preguntar-nos, seguint les reflexions de Jacques Le Goff, si abans del segle XVIII podem parlar d'un sentit distint del cronològic per al qualificatiu *modern*.²

S'ha de recordar que el pensament il·lustrat va impulsar o inspirar reformes que han tingut una gran influència, decisiva, en les formes que la ciutadania europea i americana té d'entendre l'existència, i que les transcendents

revolucions que tanquen la centúria divuitesca i obren el segle XIX van ser la mesura, al mateix temps, de l'èxit i del fracàs de la Il·lustració històrica: han de ser enteses com a producte de la llavor de les «noves idees» i, també, com a conseqüència de les limitacions endògenes del pensament reformador i de les coaccions exògenes amb què es va trobar.

Poca broma, doncs: els humans de les contrades del Primer Món portem dos-cents anys construint-nos en gran part amb «materials» pensats el segle XVIII, o contra aquests mateixos «materials».

Segons aquesta línia discursiva, dedicar un museu a l'aventura il·lustrada no semblaria un propòsit menor. I no ho ha estat: la Diputació de València ha impulsat (des del 1995) la creació d'un museu per a la Il·lustració. En primer lloc, per a la Il·lustració entesa en el seu vessant estrictament històric: els *philosophes* francesos del segle de les llums i tots aquells que —atenent una descripció d'Eduardo Subirats—³ es decidiren

a interrogar-se ells mateixos, a pensar *per se*, a elevar des de la més sencera independència la pròpia raó com a únic jutge de la veritat, a exercitar la reflexió, i a elaborar, segons la postmoderna ploma de Jean-François Lyotard, el «relat *aufklärer* de l'emancipació de la ignorància i de la servitud mitjançant el coneixement i l'igualitarisme».⁴

Frases precioses, certament. M'ho semblaven a mi, i li ho degueren semblar també a Marc Borràs, l'altra persona responsable de fer realitat el projecte d'un museu que acabaria coneixent-se com a *Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat*, MuVIM.

Podríem seguir amb les frases esplèndides. I sobre aquest tema hauríem de reprendre les paraules d'un valencià, Vicent Llombart, quan ha caracteritzat els il·lustrats com aquells que, encunyar els valors de la modernitat, havien formulat un concepte modern de ciència, de crítica, de progrés; com aquells que havien establert una demarcació jurídica i també epistemològica entre teologia i ciència, entre política i religió, entre progrés i revelació; com aquells que havien articulat la nova concepció del desenrotllament tecnològic i de l'educació; com aquells, també, que ha-

El MuVIM és un museu jove: fa dos anys i mig que funciona

vien determinat la nova funció de la universitat.⁵ L'apoteosi de la raó.

Però el nou museu no podia ser tan apologeta de les llums sense concedir un espai inqüestionable a les mancances del discurs il·lustrat i a les seues ombres. No era imprescindible declarar-se partícip del «pensament feble» per tal de reconèixer aquella part de veritat que mai podríem arrabassar als adversaris del relat il·lustrat. I així ho vam fer palès en l'exposició permanent del Museu, que decidírem batejar com *L'aventura del pensament*.

2. Il·lustració a Espanya?

Però els dubtes a l'hora d'encarar la realització del Museu no es reduïen al paradigma *éclairé* en el seu conjunt. Havíem de dubtar també sobre la dimensió peninsular de la Il·lustració: respecte de l'extensió territorial i temporal del moviment il·lustrat, J. M. Bermudo havia plantejat una visió absolutament divergent a l'exposada en els manuals d'història en ús.⁶ En la seua opinió, i per més

i de la restauració. Així s'explicaria que, per a una tal línia d'anàlisi, parlar d'Il·lustració a les terres de la monarquia espanyola pareguera «*más que espejismo, un prodigioso ejercicio de fabulación*». Bermudo afirmava rotundament que «*no somos herederos de la Ilustración sino hijos de una historia sin ilustración*» i, en conseqüència, que ens cal «*pensarnos menos como efecto de su triunfo que como producto de su ausencia*».

que realment podria ser-nos útil en l'«*empeño obstinado*» de pensar el present. *Touché?*

Davant d'aquella inclemència, els coautors del projecte del MuVIM quasi trobàvem balsàmics els suggeriments de Paul Ilie quan afirmava que a Espanya «*sí que se encuentran espíritus ilustrados, sobre todo en la segunda mitad del siglo, pero sin que ellos constituyan la calidad de Ilustración que se da en Francia y Gran Bretaña*».⁷ Aquesta formulació, menys bel·ligerant que la càrrega de Bermudo, es completava amb una frase capaç de baixar el grau d'optimisme dels analistes de la Il·lustració en les terres hispàniques: «*Los buenos deseos no bastan*», ressaltant d'un escrit d'Alberto Gil Novales.

No ens trobàvem davant d'un campionat de frases enginyoses, però quasi ho semblava: certament, la Il·lustració espanyola va caracteritzar-se, en línies generals, per posseir un caràcter menys especulatiu que en d'altres latituds europees, fins al punt de rebre l'apel·latiu —massa cruel— d'*il·lustració de funcionaris*. Però la situació de partença era diferent en bon grau: les preocupacions teòriques o filosòfiques dels col·legues con-

Tot i tractar-se d'un moviment d'origen francès, la Il·lustració va tenir la seva presència a Espanya

que no es posara en dubte l'aparició «*aquí y allá de individuos o pequeños núcleos de intelectuales ilustrados*», quan la Il·lustració havia estat treta de França, s'havia fet a costa de buidar-la de continguts. Més encara: Bermudo afirmava que el sud mai no fou il·lustrat («*siguió siendo religioso, trágico, dionisiaco, moralista, bizantino*») i que, fins i tot, a la mateixa França «*la ilustración fue apenas un destello del espíritu, un fulgor de tres décadas*» que prompte seria ofegat pel racionalisme de la Revolució

Si abans parlàvem de frases precioses, ara no hauríem d'estalviar-nos l'adjectiu, per més que el plantejament esmentat, en absolut exempt d'interès i exposat de manera tan contundent, s'allunyara en molt de la praxi hegemònica, acusada per Bermudo de convertir la Il·lustració en pura categoria hermenèutica. En altres paraules, una categoria operativa —només— per al treball classificatori de l'historiador i l'exercici moralista de l'intel·lectual, i en la qual es perdria tot allò

El racionalisme arquitectònic de l'edifici concorda amb el contingut del museu

seu un excel·lent motiu d'orgull per als valencians actuals, de la mateixa manera que Finestres o Capmany ho són per als catalans *sensibles*, i Feijoo o Jovellanos per als asturians (i, per extensió, per als ciutadans espanyols) de la mateixa condició. La «valencianitat a reivindicar», si se'm permet l'expressió, ja no seria exclusivament la de Jaume I el Conqueridor, Sant Vicent Ferrer i el segle d'or quatrecentista d'Ausiàs, els Borja i el Tírrant, sinó que disposaríem també d'una plèiade de pensadors «reformadors» que, precedits per l'antecedent erasmista de Joan Lluís Vives, i seguint l'estela marcada per Joan de Cabriada i la valenta generació dels *novators* (darrer del XVII – principi del XVIII), aportaria una variant territorial específica al mosaic de nuclis il·lustrats que s'estenia per les terres europees i americanes.

En primer lloc, Gregori Mayans, intel·lectual reconegut a Europa i representant de la primera generació il·lustrada valenciana, o «preil·lustrada» si filem molt prim: Mayans venerava els clàssics, mantenia una actitud crítica davant de la incultura hispànica, es preocupava per anar a les fonts, tenia un ideal de reforma dels estudis, militava en l'antijesuitisme, pretenia l'obertura d'Espanya a l'exterior, valorava el gènere epistolar com a mitjà de comunicació científica.

I contemporàniament o amb posterioritat al neohumanista Mayans, hem d'esmentar els il·lustrats plens (Antoni Josep Cavanilles, Jordi Juan, Gabriel Ciscar, Francesc Pérez Bayer i tants més) i, fins i tot, els autors jesuïtes com Joan Andrés, expulsats de les terres espanyoles per un exercici massa absolut del poder reformista. Tots els esmen-

tinents, tan imprescindibles per dissenyar nous móns, eren molt difícils d'encetar quan bona part dels ciutadans que participaren de les llums a les Espanyes (al nucli asturianogallec, al vessant valencianocatalà, o a la resta de territoris) estaven obligats a centrar-se primordialment o únicament en qüestions decididament bàsiques; quan havien de proclamar (encara!) la fe en les matèries científiques; quan havien d'incidir en el rebuig a un ranci i immobilitista patriotisme, tancat a la crítica estrangera; quan havien de qüestionar l'extrem desfici de la noblesa; quan necessitaven enaltir el valor del treball; o quan constataren l'analfabetisme que caracteritzava la immensa majoria de la població.

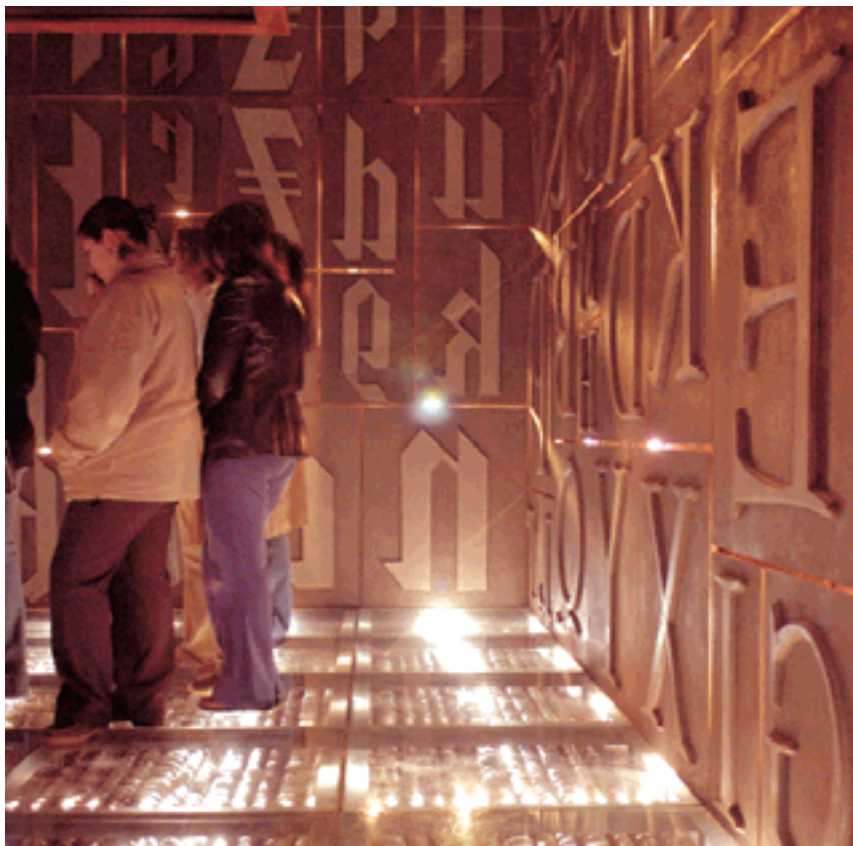
3. Il·lustració a València?

Un cop fixats els termes del debat sobre la Il·lustració espanyola, quines qüestions plantejava la Il·lustració valenciana? El nou museu havia de construir-se al Cap i Casal dels valencians i la inversió necessària provindria d'una de les diputacions provincials valencianes. En

conseqüència, la dimensió valenciana del fenomen il·lustrat no podia ser-hi absent. Però com havia de ser-hi present?

Els il·lustrats valencians, per més que compartien els problemes esmentats, habitaven un territori que havia perdut (1707) les seues institucions pròpies en un procés abrupte, i que s'integraria durant anys en una administració d'empresament militar (com molt bé retraten els historiadors). Aquestes coordenades històriques no podien ser obviades —i no ho foren— a l'hora de dissenyar l'exposició permanent. Però, sincerament, tampoc no foren hipertrofiades.

En qualsevol cas, a més de patir els condicionaments derivats del marc polític del XVIII valencià (tan sucursalista!), els il·lustrats nascuts dins de les fronteres del vell Regne es van vincular decididament a la resta de corrents reformistes vius en l'antiga corona d'Aragó, en la monarquia borbònica hispànica, en el continent europeu i en ultramar. Aquests homes, elit conscient en un hàbitat ple d'obstacles, havien de constituir a juí dels autors del projecte del Mu-

tats —i tots els absents— són part de la millor herència de què disposa el poble valencià. I això s'havia de posar de manifest en el Museu, en l'exposició permanent i en exposicions monogràfiques o temporals com ara l'exhibició «Gregori Mayans, la soledat de la Raó», inaugurada l'estiu de l'any 2002.

Hi ha un grup de pensadors valencians, que tot i els condicionants polítics del segle XVIII, es poden considerar il·lustrats o preil·lustrats

4. Il·lustració ara?

Hem indicat abans que el nou museu havia de tractar la Il·lustració entesa en el seu vessant estrictament històric. Però no només això: també hauria de servir per reflexionar sobre la vigència actual

del cabal filosòfic il·lustrat. En concret, sobre els orígens d'uns valors que desitge vius en la nostra societat, i això malgrat l'*aggiornamento* necessari tant pel transcurs de les circumstàncies històriques, com pel qüestionament del programa de la Il·lustració per part dels pensadors de la postmodernitat, que han fet inviable

la pervivència del *pack* il·lustrat interpretat de manera messiànica, si se m'accepta la hipèrbole. Són valors que, com bé expressava Vicent Llombart, poden resumir-se en «*el sentido crítico antidogmático, la educación, la igualdad y felicidad humana, la*

El MuVIM es defineix com a «museu de les idees»

tolerancia, el reformismo económico y social, la primacía del poder civil, la búsqueda de la naturaleza, la utilidad del conocimiento y la cultura o la virtud moral individual» (sense excloure, però, els aspectes «foscos» que tota obra humana porta incorporats). De nou, les grans frases, les grans aspiracions o, millor dit, les aspiracions mínimes per contribuir a formar ciutadans en els temps que corren, absents ja les grans ideologies redemptores. Un museu, doncs, per il·lustrar en el sentit plantejat per Kant en *Was ist Aufklärung?*, en què el més important —molt més que el resultat final del procés— seria el camí, particular, actiu i crític, per a l'assoliment de la pròpia majoria d'edat intel·lectual.

5. Museu?

Però, per què un museu? És cert que algú ha parlat dels museus com d'instàncies plenament definitòries de la civilització de la darrerria del segle XX, i igualment s'ha de recordar que un postulat bàsic de les museologies alternatives és el fet de considerar qualsevol aspecte de la realitat humana com a susceptible de ser la columna vertebral d'un museu. Però, un museu per a les idees? Justament això: el MuVIM és una instància museística que es publicita com un «museu de les idees», interessat especialment a ajudar els visitants a entendre el nostre món. I segons els resultats de les enquestes realitzades, amb un èxit més que raonable.

De segur que a aquest èxit hi ha contribuït l'elecció de les opcions museològiques i de les concrecions museogràfiques que conformen «L'aventura del pensament». Unes decisions en les quals Marc Borràs i jo mateix trobarem un interlocutor decisiu: Boris Micka, director

creatiu de General de Producciones y Diseño. Tots tres vam decidir arriscar-nos i vam optar per trencar una bona quantitat d'esquemes: vam acordar que part dels continguts de l'exposició s'havien de transmetre amb llenguatge metafòric; vam utilitzar tècniques de l'univers teatral per conduir els espectadors; vam usar fórmules narratives del cine, la televisió i la creativitat publicitària per conformar el discurs i, finalment, vam adaptar —per contar un relat historico-filosòfic— ítems tradicionalment més propis d'exposicions universals o de mu-

qüestions de menys volada però no de menor transcendència: l'organització, la gestió del públic en l'exposició permanent. Com s'havia d'accedir a l'exposició perquè l'experiència fóra plenament gratificant? Les possibilitats van ser objecte d'intens debat, però finalment es van prendre algunes decisions: limitar el nombre de visitants a un màxim de vint persones cada torn; disposar la realització de les visites en quatre idiomes: valencià, castellà, anglès o francès; acceptar reserves telefòniques i *in situ*; no cobrar entrada (ni per a l'exposició per-

turistes, i hem propiciat que el Museu forme part de l'oci i de la formació de moltes persones, de totes les edats, i independentment del seu poder adquisitiu.

Després de tanta visió unidireccional, només em resta convidar els lectors a visitar-nos: solament es pot jutjar, veritablement, allò que es coneix... i encara! ■

Rafael Company
Sotsdirector del MuVIM

El MuVIM pretén ser un museu de les idees, amb la voluntat d'ajudar-nos a entendre el nostre món

seus científicotècnics, amb el benentès, però, que el resultat no és «interactiu» en el sentit usual: en tota l'exposició permanent del MuVIM no hi ha cap botó per prémer i, en conseqüència, la *interactivitat* manual no hi és en absolut present. Només hi ha *interactivitat* mental, entesa com a resposta crítica als *input* que constantment bombardegen el visitant. Fou la nostra opció. I continua sent una opció possible per als milers de persones que, en visitar l'exposició permanent del nostre museu, s'emocionen i reflexionen al voltant de la filosofia d'Occident en els últims tres quarts de mil·lenni, i s'encaren críticament al món contemporani.

6. Condicions de la visita?

Si la gestió de les emocions del públic va ser la pedra sobre la qual construïrem el nostre plantejament museològic, no podríem deixar de donar resposta a certes

manent ni per a cap mostra o activitat programada pel Museu), en consonància amb la pràctica dels museus que són propietat de la Diputació de València.

El Museu fou inaugurat el juliol del 2001, i l'experiència d'aquests anys ens diu que les decisions de llavors foren escaients: hem pogut evitar massificacions que haurien repercutit negativament en la transmissió del discurs; hem garantit les «facilitats» lingüístiques a ciutadans i

1. MUNCK, Thomas. *Historia social de la Ilustración*. Barcelona: Crítica, 2001.
2. LE GOFF, Jacques. *La vieja Europa y el mundo moderno*. Madrid: Alianza Editorial, 1995.
3. SUBIRATS, Eduardo. *La ilustración insuficiente*. Madrid: Taurus, 1981.
4. LYOTARD, Jean-François. *La posmodernidad (explicada a los niños)*. Barcelona: Gedisa, 1995 (5a edició).
5. LLOMBART, Vicente. «¿La Ilustración en un Museo?». A: *Levante-EMV*, 7 de novembre de 1995, València.
6. BERMUDO, J. M. *Helvétius y D'Holbach*. Barcelona: Horsori, 1987.
7. ILIE, Paul. «¿Luces sin Ilustración? Las voces 'Imaginación/Fantasia' como testigos léxicos». A: LA RUBIA PRADO, FRANCISCO; TORRECILLA, Jesús (dir.). *Razón, tradición y modernidad: revisión de la Ilustración hispánica*. Madrid: Tecnos, 1996.

**El MuVIM trenca alguns esquemes
de la museografia convencional**

EXPOSICIONS DEL MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA

«Les presons de Franco»

Exposició sobre els centres penitenciaris franquistes. La vida a la presó, el règim carcerari, les presons de dones, els judicis, els carcellers, les famílies dels presos... Un recorregut per les presons de Franco i la vida d'aquells que varen patir la manca de llibertat i tractes vexatoris per defensar unes altres idees.

Dates: del 27 de novembre de 2003 al 12 d'abril de 2004

«La força d'una utopia jove: setanta-cinc anys d'escoltisme català»

El 1927, Josep M. Batista i Roca, inspirant-se en les propostes del fundador del moviment Scout, Robert Baden Powell, va posar en marxa els Minyons de Muntanya. Malgrat les dificultats dels primers anys del franquisme, el moviment escolta català va créixer sense renunciar als seus compromisos i va assolir el reconeixement internacional.

Dates: del 18 de desembre de 2003 a l'1 de febrer de 2004

«L'Ateneu Enciclopèdic Popular (AEP): cent anys de cultura»

Capdavanter de l'ateneisme modern, l'AEP es va significar tant per la seva tasca cultural com per la social. La seva filosofia va quedar recollida en el comunicat de la seva fundació: «El fi immediat és la instrucció dels que, per viure de les seves mans, se'n veuen més privats i aspira a ser amb el temps una veritable universitat popular». L'Ateneu va ser clausurat el 1939 pel franquisme. El 1980 va reprendre l'activitat.

Dates: del 12 de novembre de 2003 al 18 de gener de 2004

PUBLICACIONS DEL MUSEU

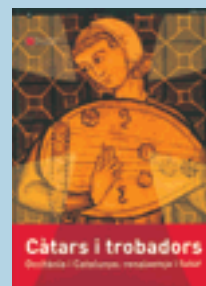

M. BARCELÓ, G. FELIU, M. MIQUEL, J. SOBREQUÉS (ed.). *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*. València: Universitat de València-Museu d'Història de Catalunya, 2003.

L'obra recull les actes del col·loqui celebrat al Museu d'Història de Catalunya els dies 7 i 8 de febrer del 2002, organitzat pel Museu i la Societat Catalana d'Estudis Històrics (IEC) amb la col·laboració de les universitats de Barcelona, Autònoma de Barcelona i València. El col·loqui, que reuní més d'una vintena d'historiadors catalans, valencians i balears, a més d'estudiosos d'altres països, s'articulà entorn de quatre grans temes: «Contar i comptar la formació del feudalisme»; «Arqueologia d'al-Andalus i del feudalisme»; «Conquesta o expansió? (segles XII-XIII)» i «Pagesos i senyors (segles XIV-XV)», que són també els que vertebren el volum.

DIVERSOS AUTORS. *Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2003.

Catàleg de l'exposició del mateix nom en què s'han posat al dia els estudis sobre el període amb articles de diferents especialistes, que tracten des de les bases polítiques i culturals fins al fenomen religiós, artístic i cultural, en una relació entre els territoris que s'ha mantingut fins als nostres dies. El llibre s'ha articulad entorn de quatre grans capítols: «Un substrat cultural comú», en el qual s'analitzen les bases polítiques i culturals d'Occitània i Catalunya; «El regne de l'amor cortès», en què s'estudia el moviment literari trobadoresc, el fenomen del catarisme i les relacions polítiques entre Occitània i Catalunya a la fi de l'alta edat mitjana; «Aqueles montanhas que tan nautas son...», presenta el període en el qual es va accentuar la pèrdua d'identitat entre els dos països, i «La pàtria somniada», que estudia els moviments de renaixement de les cultures occitana i catalana.

J. SOBREQUÉS, C. MOLINERO, M. SALA (ed.). *Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme*. Barcelona: Crítica-Museu d'Història de Catalunya, 2003.

L'obra recull les actes del congrés dut a terme al Museu d'Història de Catalunya entre el 21 i el 23 d'octubre del 2002, organitzat pel Museu i el Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica (CEFID) de la Universitat Autònoma de Barcelona, i en el qual varen participar més de dos-cents investigadors. Les actes s'han estructurat en quatre grans seccions: «Els camps de concentració europeus. Models comparatius»; «Els camps de concentració durant la guerra civil i el franquisme»; «Les presons franquistes» i «Fons documentals».